

1. PRAMENE EURÓPSKEJ PRÁVNEJ KULTÚRY

Právna kultúra

Pod pojmom **právny systém** rozumieme súhrn hodnôt, ktoré tvoria obsah práva a právo ich musí garantovať. Právne systémy majú spoločnú **právnu kultúru**.

Právna kultúra je súčasť kultúry spoločnosti, ktorá sa prejavuje ako súhrn národných a miestnych zvláštností v právnom myslení i v praxi.

Porovnávaním rôznych právnych systémov, ich príbuznými znakmi i odlišnosťami sa zaoberá **právna komparatistika**, ktorá rozlišuje štyri základné typy právnych kultúr: *európsky /kontinentálny/, anglo-americký, náboženský /tradičný/, socialistický /sovietsky/*.

1.1 Myšlienkové zdroje európskej právnej kultúry

Grécka múdrosť

Najplodnejšie pre grécke právne myslenie bolo tzv. *sokratovské alebo etické obdobie gréckej filozofie* /5. stor. pred n. l. až 3. stor. pred n. l./. Gréci zanechali myšlienku občianskeho štátu - polis, myšlienku demokracie, klasifikáciu rôznych foriem vlády i predstavu o ideálnom štáte. Boli presvedčení, že šťastné sú len tie štáty, v ktorých sa zachovávajú zákony, spravodlivosť a slušnosť.

Rímskoprávna vzdelanosť

Rimania nikdy nedosiahli filozofickú úroveň Grékov, len čerpali z gréckych filozofických systémov. Svojich gréckych učiteľov však predstihli vytvorením systému platného práva, aký nemá v starších dejinách obdobu.

Rimania vytvorili právo v dnešnom zmysle slova. Pozorovali, ako sa utvárajú reálne vzťahy napr. medzi manželmi, rodičmi, ale aj medzi štátom a občanmi. Zovšeobecňovali ich a vytvárali abstraktné vzory riešenia istých situácií a konfliktov. Touto činnosťou vytvárali samostatnú vedu o práve - **jurisprudenciu**.

Základom rímskej právnej vedy bola grécka filozofia, predovšetkým dielo Aristotela a stoikov. Pojmy a princípy rímskeho práva sa stali nielen základom, z ktorého vyrástla európska právna kultúra /charakterizuje ju písané právo/, ale všeobecne uznávanou medzinárodnou terminológiou.

Kresťanská mravnosť

Za vlády **Konštantína Veľkého** /306 - 337/ kresťania získali slobodu vyznania. Cirkevní otcovia zdôrazňovali slobodu ľudského srdca a svedomia, čím predznamovali vznik ľudských práv.

1.2 Vplyv rímskeho práva v Európe

Cisár **Justinián**, ktorý vládol v Byzantskej ríši, sa rozhodol obnoviť slávu Ríma pomocou kresťanstva, duchovnej jednoty a práva. Dal zozbierať texty rímskeho súkromného práva, a tak jeho zásluhou vznikla tzv. **Corpus iuris civilis**.

Pre prijatie rímskeho práva bola priaznivá aj tá skutočnosť, že katolícka cirkev napriek tomu, že si vytvárala vlastné cirkevné - *kanonické* právo, uznávala aj rímske právo a riadila sa ním.

V čase, keď sa Európa oboznamovala s antickou kultúrou, rímske právo bolo už dávno mŕtve a nevhodné na bezprostredné používanie. Glosátori vpisovali medzi riadky rímskeho textu alebo na okraj výstižné učené poznámky - glosy, čím spolu s postglosátormi oboznamovali s právom celú Európu.

V Taliansku vznikajú prvé slávne právnické školy /Bologna/. Právnické školy postupne opúšťajú majstri, čiže *sa formuje právnicko ako stav*. Nastal však čas, keď bolo potrebné nájsť v Corpus iuris civilis oporu pre riešenie každodenných praktických právnych otázok. Tejto úlohy sa chopili postglosátori alebo komentátori na čele s Bartolom zo Saxoferrato. Rímske právo opätovne ožilo a začalo sa pokladať za *všeobecne platné právo - ius commune*.

V Taliansku mali mestské štáty veľkú moc a na základe obyčajového práva si vytvárali **štatutárne právo** /zodpovedali za nesprávne politické rozhodnutia a museli nahradiť škody, ktoré tieto rozhodnutia spôsobili/. Každé mesto si štatutárne právo rozvíjalo po svojom.

1.3 Európsky /kontinentálny/ typ právnej kultúry

Anglické právo na rozdiel od kontinentálneho je **nepísaným právom**, tvoria ho súdne precedensy, teda rozhodnutia vyšších súdov, ktoré sa do budúcnosti stávajú záväznými pre každý podobný prípad.

Transformáciou na európsky typ právnej kultúry Slovensko začalo prijatím **Listiny základných práv a slobôd** v roku 1991, ktorú neskôr včlenilo do Ústavy SR. Od nej sa odvíja celý náš právny poriadok: v súlade s medzinárodným a európskym štandardom ľudských práv sa významne novelizoval Trestný zákon i Trestný poriadok. Trvalým trendom sa stala humanizácia trestného práva.

2. SYSTÉM PRÁVA

Platné právo každého štátu tvoria **právne normy** - pravidlá správania sa v určitých podmienkach a situáciách. Tieto pravidlá sú obsiahnuté vo väčších celkoch - právnych predpisoch /zákonoch, nariadeniach, vyhláškach/. Každá veľká skupina právnych predpisov, ktoré upravujú rovnorodú skupinu spoločenských vzťahov /vzťahy medzi rodičmi, občanmi a štátom apod./, tvorí odvetvie práva. Časť odvetví patrí do verejného práva, druhá časť do súkromného práva. Ak o platnom práve uvažujeme vo vzťahu k medzinárodnému právu, nazývame ho vnútroštátnym právom.

2.1 Medzinárodné a vnútroštátne právo

Prvé kroky k medzinárodnému právu založenému na presvedčení, že ak rozumné bytosti chcú spolunažívať v mieri, dokážu sa dohodnúť na základných zásadách, spravili španielski scholastickí teológovia - F. Vitoria, F. Suárez, Vasquéz = zásady ľudského spolunažívania pramenia v Božom rozume a vôli.

Hugo Grotius = autor diela *O práve vojny a mieru*, ktoré sa pokladá za akéhosi zvestovateľa OSN.

Orgány, ktoré tvoria medzinárodné právo, sa odlišujú od orgánov tvoriacich vnútroštátne právo. Medzinárodné právo má aj inú formu a predmet svojho záujmu.

Z princípu suverenity štátov vyplýva, že normy medzinárodného práva nemôže vytvárať nejaká nadštátna autorita. Tvorja ich suverénne štáty predovšetkým tým, že uzatvárajú **medzinárodné zmluvy**, uznávajú medzinárodné obyčaje - **uzancie** a správajú sa voči sebe s medzinárodnou kurtoáziou /slušnosťou, etiketou, podľa diplomatického protokolu/.

Ratifikáciou rozumieme akt, keď štátny orgán, ktorý na to oprávňuje ústava štátu, najčastejšie hlava štátu alebo parlament, uzná, resp. potvrdí záväznosť podpísanej medzinárodnej zmluvy. Podľa slovenskej ústavy medzinárodné zmluvy dojednáva a ratifikuje *prezident Slovenskej republiky*. S niektorými závažnými typmi zmlúv musí predtým vysloviť súhlas Národná rada Slovenskej republiky.

Medzinárodné spoločenstvo kladie dôraz na dodržiavanie medzinárodných zmlúv, najmä v oblastiach, ktoré významne ovplyvňujú prežitie ľudstva /otázky mieru, ochrany prírodného prostredia, hospodárenia so surovinami, ovládanie medziplanetárneho priestoru, garantovanie ľudských práv/.

2.2 Verejné a súkromné právo

Do **súkromného práva** patria tie odvetvia, v ktorých sú vzťahy medzi subjektami založené na **princípe rovnosti**, kým v odvetviach **verejného práva** sú vzťahy medzi subjektami založené na **princípe subordinácie** /podriadenosti/. Zo súkromného práva vychádza aj občianske právo a špecializované odvetvia, ktoré sa z neho vyvinuli. Týkajú sa najmä obchodu, námorníctva, loďstva, poľnohospodárstva.

Do verejného práva patria: finančné, ústavné, správne právo.

Trestné právo a kriminológia patria raz do súkromného, raz do verejného práva.

2.3 Odvetvia práva

Odvetvie práva je skupina právnych noriem /predpisov/ upravujúcich určitý druh spoločenských vzťahov.

Kodifikácia je prehľadné, presné a jasné usporiadanie do určitého systému.

Kódex bol pôvodne súbor tabúl, neskôr papyrusových listov, na ktoré sa písalo. Dnes *je to kompletný, organicky usporiadaný súbor právnych textov určitého odvetvia, ktorý má podobu zákona, napríklad Občiansky zákonník.*

Slovenský systém práva zahrnuje tieto najdôležitejšie odvetvia:

- štátne /ústavné právo/,
- občianske a rodinné právo,
- obchodné právo,
- pracovné právo a právo sociálneho zabezpečenia,
- trestné právo,
- správne právo,
- finančné právo.

Štátne /ústavné/ právo sa sústreďuje na najvýznamnejšie spoločenské vzťahy, upravené najmä v ústave a v ústavných zákonoch: základy hospodárskej sústavy a politického systému, štátneho zriadenia, štátnych a samosprávnych orgánov, organizácie súdov. Ústava je najvyšším zákonom krajiny a základným právnym rámcom pre fungovanie politickej moci. Limituje moc a rozdeľuje ju medzi parlament, vládu a súdnictvo.

Ústave Slovenskej republiky predchádzalo prijatie **Deklarácie Slovenskej národnej rady o zvrchovanosti Slovenskej republiky** v júli 1992. Vychádzala z prirodzeného práva slovenského národa na sebaurčenie. Slovenská národná rada bol vtedajší názov slovenského parlamentu.

Ústava SR sa novelizovala ústavným zákonom z 23. februára 2001. Tvorí ju 156 článkov, 9 hláv a preambula /slávnostné vyhlásenie, úvod vyjadrujúci filozofiu ústavy - vyjadruje ideu štátu, jeho základný zmysel a poslanie/.

Prvá hlava charakterizuje Slovensko ako zvrchovaný, demokratický, právny štát. Zakotvuje princípy fungovania štátu, otázky územia, štátnych symbolov, hlavného mesta a vzťah k iným štátom.

Druhá hlava je rozsahovo najväčšia, pretože obsahuje základné práva a slobody.

Správne právo je odvetvie sústredené na štátnu správu verejných vecí, dopravy, školstva, zdravotníctva apod.

Občianske právo zaujímajú vzťahy vznikajúce medzi občanmi navzájom, medzi občanmi a organizáciami. Občiansky zákonník hovorí, ako sú chránené naše osobnostné práva, zaoberá sa vlastníckym právom, dedením, významom plynutia lehôt v práve a inými otázkami.

Občianskoprávna zodpovednosť nastupuje tam, kde sme normy **úmyselne** /vedeli sme, že konanie je protiprávne, a napriek tomu sme tak konali/ alebo **z nedbanlivosti** /nevedeli sme, že konanie je protiprávne, ale vzhľadom na okolnosti prípadu sme to mohli a mali vedieť/ porušili. Ak nám súd dokáže že sme zavinili nejaký negatívny dôsledok, vyvodí tzv. subjektívnu zodpovednosť. Niekedy však zodpovedáme aj za konanie, ktoré sme nezavinili a berieme na seba tzv. objektívnu zodpovednosť. V niektorých prípadoch sa zodpovedný subjekt môže *exkulovať*, čiže zbaviť zodpovednosti, ak preukáže, že škode nemohol predísť ani pri vynaložení odbornej starostlivosti. Vzťahuje sa napr. na prevoz chemických látok, ktoré sa môžu samé od seba vznietiť apod.

Zmier vyjadruje dohodu medzi stránkami, ktorá im umožní mimosúdne vyriešiť problém alebo súdu predložiť dohodu na schválenie. *Žalobca* je občan, ktorý sa obracia so žalobou na súd. V nesporových veciach sa nazýva *navrhovateľ*. *Žalovaný /odporca/* je človek, proti ktorému je namierené naše konanie.

Základné typy sankcií v občianskom práve:

- uvedenie vecí do pôvodného stavu,
- náhrada škody,
- satisfakcia nemajetkovej ujmy /symbolické odškodnenie/.

Rodinné právo rieši vzťahy vznikajúce v rodine, medzi manželmi, rodičmi a deťmi. Upravuje podmienky uzavretia manželstva, osvojenie dieťaťa a pod.

Právo sociálneho zabezpečenia v právnej forme realizuje sociálne a hospodárske práva

občanov. Pozostáva z množstva právnych predpisov, ale aj z mnohých medzinárodných zmlúv prijatých na úrovni OSN a Medzinárodnej organizácie práce. Dozvieme sa z nich o nemocenskom, dôchodkovom zabezpečení, sociálnej starostlivosti atď.

Trestné právo

deliktuálna spôsobilosť = povinnosť osobne sa zodpovedať za trestný čin, ktorý sme spáchali,
nutná obrana = „čin, ktorý je ináč trestný, ktorým niekto odvracia priamo hroziaci alebo trvajúci útok na záujem chránený týmto zákonom, nie je trestným činom.“ /ústava/

Zadržanie a zatknutie

Od momentu, keď proti nám vzniesli obvinenie, prestávame byť podozrivým a stávame sa obvinenými. Môžu nás zadržať, ale sú povinní ihneď nás oboznámiť s dôvodmi, pre ktoré to urobili. Máme právo vyjadriť sa ku všetkým skutočnostiam, ktoré nám kladú za vinu, i k dôkazom o nich, nie sme však povinní vypovedať. Všetko, čo povieme, môže byť totiž použité proti nám. Máme právo zvoliť si obhajcu a radiť sa s ním. Môžeme žiadať, aby tento obhajca bol prítomný pri našich výsluchoch. Najneskôr do 48 hodín nás musia prepustiť na slobodu, alebo odovzdať súdu. Sudca už potom rozhodne /opäť do 48 hodín/, pri obzvlášť závažnom trestnom čine do 72 hodín/, či nás prepustí na slobodu, alebo dá do väzby. Sem nás môžu zobrať len vtedy, ak existujú konkrétne dôvody na obavu, že

- ujdeme alebo sa budeme skrývať,
- budeme pôsobiť na svedkov alebo spoluobvinených alebo inak mariť objasňovanie trestného činu,
- budeme pokračovať v trestnej činnosti.

Podobný postup je vtedy, ak nás zatknú ako *obvineného*. Je to možné iba na písomný príkaz sudcu a do 24 hodín nás musia odovzdať súdu.

Pri výsluchu je nutné uviesť iba svoje osobné údaje /meno, adresa/, inak sa nemusí nič podpisovať a ani hovoriť o prípade.

2.4 Formy vyjadrenia práva a tvorba práva

Právny predpis je výsledkom právotvornej činnosti príslušného štátneho orgánu, teda výsledkom jeho rozhodnutia o vzniku, zániku či zmene právnych noriem. Je všeobecne záväzným dokumentom, ktorý sa vzťahuje na neurčitý počet subjektov rovnakého druhu /nikdy sa nevzťahuje na konkrétne osoby/. *Platné právo je hierarchiou právnych predpisov*, na vrchole ktorej je ústava štátu.

Právna sila je vlastnosť právneho predpisu, ktorá ho umožňuje porovnávať s inými právnymi predpismi; je to vlastnosť vyjadrujúca vzájomný vzťah právnych predpisov, ich miesto v štruktúre systému práva. Ústava sa ako základný zákon štátu nemôže zaoberať podrobnosťami, tie musí zveriť **zákonom**. Zákony parlamentu je potrebné ďalej rozviesť, konkretizovať. To je úlohou vlády, ktorá to robí vydávaním **vládných nariadení**. Zákony vykonávajú aj ministerstvá a ostatné ústredné orgány štátnej správy svojimi **vyhláškami a výnosmi**. Vládne nariadenia, vyhlášky a

výnosy ministerstiev súhrnne označujeme ako **vykonávacie predpisy**.

Všetky tieto orgány tvoria *univerzálne právne normy*, ktoré platia na celom území štátu. Okrem toho máme aj orgány, ktoré tvoria tzv. *lokálne práva*. Sú to orgány mestskej štátnej správy - krajské a *okresné úrady*, ktoré vydávajú *všeobecne záväzné vyhlášky* a *samosprávne orgány obcí*, *obecné zastupiteľstvá*, ktoré vydávajú *všeobecne záväzné nariadenia*.

3. LEGISLATÍVNY PROCES

je celý postup štátneho orgánu od podania návrhu právneho predpisu, jeho prerokovania, schvaľovania až po vydanie. Ak sú výsledkom tohto procesu zákony, označujeme ho ako zákonodarný.

NR SR, poslanci a vláda SR podávajú návrh zákona. Ústava im dáva právo zákonodarnej iniciatívy a parlament sa ich návrhmi musí zaoberať. Samotné ministerstvá nemajú právo zákonodarnej iniciatívy.

Pripravovateľ návrhu zákona sa nazýva **gestor návrhu zákona**. Legislatívna rada vlády rozošle zákon a pripomienky tým rezortom, ktorých sa návrh nejakým spôsobom dotýka, pripomienky zapracuje a formálne podá návrh zákona predsedovi parlamentu. Ten ho odovzdá ústavnoprávnemu výboru a predseda tohto výboru zasa ďalším výborom. Parlamentné výbory rokujú o návrhu a pripravujú svoje stanovisko, ktoré v parlamente prednesie spravodajca výboru. Výbory sa môžu dohodnúť aj na spoločnom spravodajcovi.

V pléne sa uskutoční otvorená rozprava a po jej ukončení poslanci hlasujú. Počet poslancov, ktorých prítomnosť je potrebná na prijatie uznesenia, sa nazýva **kvórum**. Na Slovensku je to nadpolovičná väčšina /76 poslancov/. Na platné uznesenie je spravidla potrebná nadpolovičná väčšina prítomných. Iba na prijatie ústavy a ústavných zákonov sa vyžaduje kvalifikovaná väčšina, t. j. 3/5 všetkých poslancov /90 poslancov/.

Zákon potom podpíšu - signujú - príslušní ústavní činitelia /prezident, predseda vlády, predseda parlamentu, príp. príslušný minister/.

Posledným štádiom legislatívneho procesu je publikovanie prijatého právneho predpisu v oficiálnej Zbierke zákonov Slovenskej republiky. Publikovaním právny predpis nadobúda platnosť, no ešte ho nemôžeme v reálnom živote používať. Musíme počkať na jeho účinnosť. Ak podobné vyhlásenie nie je napísané v Zbierke, musíme počkať do 15 dní odo dna jeho publikovania v Zbierke zákonov.

Zákaz retroaktivity

Konanie človeka sa posudzuje vždy podľa právneho predpisu platného v čase, keď k tomuto konaniu došlo. Právne predpisy teda nepôsobia spätne, vždy sa orientujú na budúcnosť. Jedinou výnimkou sú nápravy krívd minulosti pri veľkých revolučných spoločenských zmenách /zákon o reštitúciách/.

4. ŠTÁT

Štát je:

- je súhrn oficiálnych inštitúcií, ktoré umožňujú harmonizovať život občanov,
- je garantom a koordinátor ľudskej existencie, v ktorom súhrn oficiálnych noriem správania sa tvorí ústava a zákony,
- je neosobný mocenský mechanizmus, ktorého cieľom je efektívne spravovať územie a všetko, čo sa na území štátu nachádza, vrátane ľudí, inštitúcií, majetku apod. Obsahuje inštitúcie rozhodovania a kontroly; má právo vytvárať pravidlá správania sa občanov a inštitúcií, vrátane seba.

Vytvoril si donucovacie prostriedky, ktorými sankcionuje správanie sa protirečiacie prijateľným normám /ústave, zákonom apod/. Patrí sem armáda, polícia a súdnictvo. V prípade potreby sa *aktivizujú*. Ich hlavným cieľom je udržať stabilitu spoločenského systému.

4.1 Zvrchovanosť štátu /štátna suverenita/

Štát je neobmedzený pán nad príslušným územím a ľuďmi, ktoré toto územie obývajú. Zvrchovanosť nemôže obmedzovať nijaký človek, skupina, ani organizácia.

Zvrchovanosť sa prejavuje v úplnej a neobmedzenej právomoci štátu vytvárať a meniť prostredie, v ktorom žijú jeho obyvatelia. Realizuje ho na svojom teritóriu, a to aj vo vzťahu k iným štátom a medzinárodným organizáciám. Nikto nemôže štát v týchto právach zastupovať.

4.1.1 Medzníky suverenity

1. **rok 1534** - Henrich VIII. osamostatnil anglickú cirkev od Vatikánu /založil anglikánsku cirkev/,
2. **deľba štátnej moci** - oslobodenie štátu od zvrchovanej kontroly panovníka /štát prestáva byť jeho vlastníctvom/. Moc sa rozdelila na zákonodárnu, výkonnú a súdnu. K tomuto rozdeleniu dochádza až po revolúciách vo Francúzsku a USA.

4.1.2 Bariéry štátnej zvrchovanosti

Suverenitu štátu obmedzujú vnútorné príčiny, ktoré ho podriaďujú inej /neštátnej/ inštitúcií. Ide o:

1. **ideologizácia štátu** /napr. komunizmus/ existuje rozdelenie štátnej moci, ústava, ale všetko je podriadené vládnucej strane. Pre tvorbu a kontrolu politiky je rozhodujúca **ideológia**,
2. **štátne náboženstvo** /viac ako 40 krajín, napr. islam/ - podlieha mu tvorba a kontrola politiky rovnako ako pri ideologizácii štátu. Štátne mocenské pozície sa obsadzujú iba so súhlasom cirkevnej inštitúcie. *Osoby sa nevyberajú, ale dosadzujú.*

3. **podriadenie štátu armáde /vojenská diktatúra/** - nemá ideológiu ani všeobecnú politickú orientáciu, politický postoj v nej vytvárajú vysokí **dôstojníci** /tzv. *junta* - skupina dôstojníkov/, ktorí preberajú aj kontrolu štátnej moci. Na presadenie svojich zámerov armáda nepotrebuje ústavu, využíva vlastné prostriedky /zbrane/.

Stabilita spoločenského systému je súbor hodnôt, ktoré tvoria podstatu danej spoločnosti. Ohrozenie týchto hodnôt /*deštrukcia*/ sa pokladá za ohrozenie spoločenského systému. Na sebaobranu štátneho mechanizmu slúžia donucovacie /represívne/ prostriedky. Občan v ňom vystupuje ako politický fenomén spoločnosti.

Vzťah občan - štát je taký, aký si občan vynúti. Občianska spoločnosť vznikla preto, lebo to chceli jeho obyvatelia. Občania tu môžu prejavit' svoju individualitu. Svojou existenciou a činnosťou štát garantuje *právo na rovnosť príležitostí*.

4.1.3 Podmienená zvrchovanosť štátu

Z totálnej sa zmenila vznikom občianskej spoločnosti. Spočíva v tom, že v štáte neexistuje iná inštitúcia, ktorej by bol štát podriadený; ostáva zvrchovanou inštitúciou, jeho činnosť podmieňujú rozhodnutia všeobecnej vôle občanov /voľby, referendum, realizácia občianskych práv a slobôd/. Rozhodnutia štátu sú pre všetkých občanov záväzné, občan má možnosť ústavnými spôsobmi ovplyvňovať správanie štátu *zásadnou* /výhra opozície vo voľbách/ alebo *nátlakovou* /odbory, štrajky/ aktivitou.

Medzinárodná integrácia krajín /súčasný trend/

Integráciou sa časť výkonu suverenity /ekonomické, právne, vojenské práva/ prenáša zo štátu na integračné orgány. Štát sa nevzdáva svojej zvrchovanosti a zverenú časť jej výkonu si môže kedykoľvek vziať späť.

4.1.4 Obmedzenie suverenity štátu

1. **násilné obmedzenie** /hrozba, napríklad Mníchovská dohoda/ - vytvorenie nerovnoprávneho vzťahu medzi rôznymi štátmi, nie je prejavom demokratického medzinárodného správania,
2. **dohoda s iným štátom v oblasti colnej politiky či vízovej povinnosti** - najmenšie obmedzenie, ktoré sa vzťahuje iba na danú oblasť,
3. **pridruženie štátu k medzinárodnej organizácii** - vzdanie sa práv v určitej oblasti; rozhodujúce právomoci prenáša na orgány medzinárodnej inštitúcie a zaväzuje sa rešpektovať rozhodnutia týchto orgánov; vyššia miera obmedzenia,

4. **vytvorenie konfederácie** - najvyššia miera obmedzenia; prenos časti zvrchovanosti na spoločné politické orgány. Ak ju vytvorí viac štátov, pôvodné štáty strácajú základnú suverenitu, a tú získajú federálne štátne orgány. Suverenitu štátov zostáva zachovaná.

Premenou unitárneho /samostatného/ štátu na federáciu /príp. naopak/ sa štátna suverenita nemení, mení sa vnútorné rozdelenie rozhodovacích kompetencií.

4.2 Nezávislosť národa

4.2.1 Kultúrne určenie národa

*Národ je kultúrna pospolitosť ľudí s pozitívnym vzťahom k určitému teritóriu a súborom určitých hodnôt /umeleckých, náboženských apod./, z ktorých vychádza pri ďalšom vývoji. Prejavuje sa aj v historických skúsenostiach, podľa ktorých môže ísť o národy *holubičie a jastrabie*.*

*Národ je určité spoločenstvo ľudí, ktoré pociťuje isté kolektívne potreby. Ak o uspokojovaní týchto potrieb rozhoduje „vlastným rozumom“, hovoríme o **nezávislom národe**. Na ich uspokojovaní sa môžu zúčastňovať aj iné národy, ale musí to byť z rozhodnutia príslušného národa.*

4.2.2 Politické určenie národa

Národná nezávislosť - právo národa spravovať svoj vlastný vývoj /vytvárať si štruktúry správnych orgánov/, obsadzovať ich a úplne disponovať svojimi materiálnymi a duchovnými zdrojmi.

Emancipácia národa je proces, v ktorom si národ uvedomuje vlastné potreby, zvláštnosti a realizuje vlastnú predstavu o spravovaní svojich záležitostí. V tomto procese sa národ zviditeľní; stáva sa rovnoprávnou súčasťou svetového spoločenstva. Vytvorenie národného štátu je prirodzeným /nie konečným/ cieľom tohto procesu; prvoradý je pocit národnej nezávislosti.

4.3 Národná sebadôvera

Je súhrn individuálnej sebadôvery jednotlivcov. Právny štát musí všetkým národom na svojom území garantovať právo získať nezávislosť, čiže uznať právo na národné sebaurčenie. Štát, ktorý takého právo nepripúšťa, prípadne kolonizuje iné územie, vytvára *dva druhy práva*:

- pre vládnucci národ,
- pre ovládanú národ.

V tomto prípade nehovoríme o plnohodnotnom právnom štáte, lebo nezaručuje rovnosť všetkých občanov.

4.4 Národná nesvojprávnosť

4.4.1 Rozhodovanie o nezávislosti národa

- **referendum** /použitie iba pri rozpade Juhoslávie/

- **v politických rokovaníach** /pokojnejší prechod, rozhodujú racionálne úvahy/

4.4.2 Formy závislosti národa

1. **politická** - národ so svojím územím priamo podlieha politickému rozhodovaniu iného národa (ústave, vláde a právu;/ pričom môže byť zachovaná správna štruktúra závislého národa, ale o jeho fungovaní rozhoduje vládnucci národ.

a) **kolónie** - úplne závislé národy úplne nesvojprávneho národa,

b) **domíniá** - majú vlastnú správnu štruktúru aj volebný systém; sú podriadené cudzej ústave a zásadným vládnym rozhodnutiam materského štátu.

2. **kultúrna** - podriadenie sa zaužívaným reakciám a vzťahom v politickom živote, v duchovnej oblasti a oblasti rodinného života /britský Commonwealth, frankofónna oblasť v Kanade/.

3. **ekonomická** - podriadenie sa vôli iného štátu /nie národa/ v prípade, ak v ekonomickej oblasti nie je schopný uspokojiť vlastné potreby. Predpokladá existenciu vlastného štátneho útvaru. Nejde o zjavnú závislosť národa.

4.4.3 Satelitný štát

Zvláštna forma politickej závislosti. Vytvárajú ich hlavne veľmoci, ktoré formálne priznajú štátnu nezávislosť istému národu. Garantujú jeho nezávislosť a vyslovujú sa ku každej zmene na území satelitného štátu. Výhody:

nadriadený štát - nevynakladá prostriedky na udržanie poriadku na ovládanom území a formálne nie je zodpovedný za potláčanie nesúhlasu obyvateľstva tohto územia,

obyvateľstvo satelitných štátov - vojenská ochrana, ekonomická pomoc, voľný pohyb občanov.

Spravidla majú aj medzinárodnú subjektivitu /uznali ich aj iné štáty, s ktorými komunikujú/.

5. IDEA PRÁVNEHO ŠTÁTU, VZNIK PRÁVNEHO ŠTÁTU

Idea právneho štátu sa stala aktuálnou na začiatku 20. storočia, keď sa podstatne rozšírilo volebné právo. Nositeľ týchto ideí bol *politický liberalizmus*. Realizátori:

liberálne strany - človek /občan = základ štátu/, požadovali pre všetkých rovnaké práva,

sociálnodemokratické strany - politicky orientované na robotníctvo.

Nový politický stav spoločnosti v 20. storočí vytvoril potrebu určiť vzťahy medzi občanmi a štátom. Po I. svetovej vojne sa volebné právo rozšírilo na celú dospelú populáciu vrátane žien, a postupne aj na robotnícku triedu, čím sa dosiahlo **všeobecné volebné právo**, ktoré umožnilo, aby sa rôznosť ich pozícií, politického zamerania, náboženskej orientácie, etnického pôvodu a vzdelania prejavila vo voľbách.

Harold Laski - anglický politológ, ktorí riešil vzťah občan štát:

občan - vo voľbách určuje zloženie parlamentu a vládu štátu,

štát - zákonmi limituje aktivity občana; je koncentrovanou politickou mocou, občania si ho vytvárajú sami - prostredníctvom neho stanovujú pravidlá správania.

5.1 Právny štát

je taký, v ktorom zákony vychádzajú z vôle ľudu prejavenej vo všeobecných voľbách. **Základom právneho štátu je demokraticky vytvorená ústava, ktorá musí deklarovať nezávislosť**, a ktorá určuje:

- kompetencie štátnych inštitúcií /parlamentu, vlády, hlavy štátu, súdnictva/,
- spôsob, ako tieto inštitúcie vznikajú /voľbou alebo vymenovaním/,
- komu za svoju činnosť zodpovedajú /občanom, sebe navzájom/.

Dôležitú úlohu majú aj zákony, pričom nie je dôležité, aké sú konkrétne zákony, prípadne ich počet, ale mechanizmus ich vzniku a zmeny:

- kto a aké zákony môže vydávať,
- ako možno meniť ústavu /napr. referendum/,
- ako sa zákony vytvárajú /hlasy potrebné na odsúhlasenie zákonov/.

Pre ich správne fungovanie je dôležitá nezávislosť súdnictva.

5.1.1 Konsenzus v právnom štáte

Je politická podmienka fungovania právneho štátu; znamená spoločenský súhlas.

Štát musí vytvoriť podmienky pre všetkých občanov v krajine, aj pre tých, ktorí vládnuce stany nevolili. Preto musí byť všestranne kontrolovaná jeho činnosť. Túto kontrolu uskutočňujú

ústavné inštitúcie /súdy/, ale aj opozícia, tlač, rozhlas apod.

organizácie nesúhlasu - opozičné strany /príp. radikálne opozičné strany/. Nesúhlas sa môže prejaviť v akejkoľvek otázke; za neústavné sa pokladajú iba strany, ktoré si programovo stanovujú násilné zvrhnutie vlády.

5.1.2 Verejná mienka a šanca na zmenu, spravodlivosť

verejná mienka - súhrn postojov všetkých obyvateľov v právnom štáte. Každý má právo svoj postoj vyjadriť. *Verejná mienka však nemá priamy politický vplyv*; nič vláde neprikazuje, aby sa ňou riadila. Na štátnu moc vplýva neformálne a realistického politika by mala ovplyvňovať rovnako ako napr. poradcovia či vlastné svedomie.

šanca na zmenu - garantuje ju ústava a zároveň určuje konkrétne spôsoby, ako k nej dochádza - volebné víťazstvo opozície, odstúpenie vlády, právo iniciovať zmeny prezidentom (vyhlásiť referendum, vypísať predčasné voľby, odvolať a vymenovať šéfa vlády).

spravodlivosť - podmienená individuálnym postojom a zaradením do určitej skupiny v spoločnosti. V demokratickom režime spravovanie závisí od akceptovania občianskych slobôd a od spoločenského konsenzu. Právo dáva spravodlivosť do súvislosti s realizáciou zákonov a ústavy. *Pocit spravodlivosti občan v právnom štáte získava rovnomernejším rozdelením blahobytu.*

5.1.3 Eurofederácia

Vízia spoločenstva po I. svetovej vojne. Základom každého štátu by bol občan, štáty by vo forme federácie vytvorili svetovú občiansku spoločnosť, čím by sa zabezpečilo rešpektovanie občianskych slobôd v celosvetovom meradle. Mala zabrániť ekonomickým krízam a vzniku ďalšej svetovej vojny. Projekt bol nerealizovateľný, lebo neprihliadal na:

1. v rôznych krajinách sa idea právneho štátu realizuje rozdielne,
2. hlavným stabilizačným faktorom spoločnosti nie je občan, ale národ /a ten sa v predstavách európskej federácie vôbec nevyskytoval/.

5.2 Vznik právneho štátu

Právny štát ako nejasný ideál existoval už v antickom Grécku.

Štáty sú šťastné len vtedy, keď sa v nich dodržiavajú zákony. Platón nadväzuje na túto Sokratovu líniu v diele *Zákony*. Kým v prvom projekte ideálneho štátu, opísanom v *Ústave*, vyjadruje presvedčenie, že štát, v ktorom vládnu najmúdrejší, nepotrebuje veľa zákonov, v *Zákonoch* už mení svoj názor. Nech by sa človek dostal k moci s akýmikoľvek dobrými úmyslami, prirodzenosť smrteľníka ho zvádza k poživačnosti a nenásytnosti. Odporúča, aby sme nenechali vládnuť človeka,

ale zákon, ktorý má byť *nomos despotes* - zvrchovaným pánom nad vládnúcimi aj ovládanými.

Aristoteles vo svojej *Politike* rozvíjal myšlienku, že jedným z predpokladov dobrého štátu je podriadenie verejného života právu. Tam kde neexistuje moc zákona, nemôže existovať ani štátne zriadenie. Aj **Cicero** pokladá štát za právne spoločenstvo.

Niccolo Machiavelli tvrdí, že občania by si mali zachovať kontrolu nad mocou a rešpektovaním práva.

Autor teórie štátnej suverenity **Jean Bodin** tvrdil, že štát je právne riadenie množstva rodín a práve moment práva odlišuje štát od svorky zbojníkov.

Kolískou modernej koncepcie právneho štátu sa stal **liberalizmus**. Prvé varovanie proti mocenskému zasahovaniu do života jednotlivcov sa objavilo v diele zakladateľa berlínskej univerzity **W. Humboldta - Jednotlivec a štát** /ozvenou boli názory jeho nasledovníkov, napr. Mohla, Stahla, Jellinka apod./.

Základné princípy liberalizmu hovoria, že pri riešení svojich záležitostí sa máme najväčšmi spoliehať na vlastné sily a čo najmenej sa utiekať k donucovacej sile štátu. **Občanom je dovolené všetko, čo im zákony nezakazujú**. Základným poslaním štátu je vytvoriť dobre premyslený právny rámec, v ktorom budú pôsobiť zákony ekonomiky, konkurencie a slobodná hra trhových síl, zakotviť čo najviac práv a slobôd občanov a starať sa o ich vonkajšiu a vnútornú bezpečnosť.

Etatizmus /prerastanie štátu do života spoločnosti/, **paternalizmus** a **dirigizmus** /snaha vlády o všetkom rozhodovať a do všetkého zasahovať/ sú liberálom nesympatické; pokladajú ich za nebezpečné. Podľa liberalizmu najlepšia je taká vláda, ktorej činy v podstate ani nevidieť, ktorá iba sleduje, čo sa kde deje, a tam, kde si spoločnosť nevie rady, pomôže. **Najlepší je teda minimálny štát**, ktorý zúži sféru svojej aktivity a neprekročí ju, ak to od neho nepožadujú občania.

Socialistická koncepcia spoločnosti je koncepcia riadenej spoločnosti, štátu, ktorý sa stará o blaho svojich občanov, koncepcia založená na **kolektívizme**.

Konzervatívny štát nevidí ťažisko spoločnosti v jednotlivcovi, ale v tradičných zoskupeniach, akým je predovšetkým rodina, ale aj samosprávne a záujmové organizácie. Je veľmi nedôverčivý k zmenám a reformám.

5.3 Charakteristika právneho štátu

Právny štát je taký typ politického režimu, v ktorom moc je podriadená právu. **Štátne orgány môžu robiť len to, čo im zákony dovoľujú, kým občania môžu všetko, čo im zákony**

nezakazujú. Právny štát charakterizujú tri podstatné znaky:

- 1) *Moc sama seba obmedzuje*
- 2) *Občan môže robiť všetko, čo zákony nezakazujú /môže slobodne konať a nikto ho nemôže volať na zodpovednosť za činy, ktoré v čase ich uskutočnenia neboli protiprávne/.*
- 3) *Rešpektuje ľudské a občianske práva a slobody upravené v medzinárodných zmluvách, ktoré ratifikoval. Ak ich tieto dokumenty upravujú veľkorysejšie ako domáca úprava, dáva im pri rozhodovaní prednosť.*

5.4 Právo na spravodlivý /slušný/ proces

V Anglicku a v USA sa právny štát chápe odlišne. Podstatou tamojšej rule of law /panstvo práva/ bola záruka, že občan má právo na spravodlivý /slušný, regulárny/ proces, ktorý zabraňuje svojvôli a neodôvodneným rozhodnutiam. Právo na spravodlivý proces zahŕňa tieto základné princípy:

1. **Polícia má prísne obmedzené práva týkajúce sa jej vstupu do našich domovov.** Nemôže vykonať domovú prehliadku bez súdneho príkazu, ktorý dokazuje, že jestvuje na ňu oprávnený dôvod.
2. **Nikoho nemožno zadržať bez jasného písomného obvinenia,** ktoré uvádza, z akého porušenia zákona je podozrivý.
3. **Osoby obvinené z trestných činov majú právo na verejný súdny proces,** v ktorom sa s odbornou pomocou svojho obhajcu bránia proti obžalobe. Platí zásada prezumpcie nevinoty: každého, komu nebola dokázaná vina, treba pokladať za nevinného.
4. **Občanov nemožno nútiť, aby svedčili sami proti sebe.** Právny systém nepripúšťa vynútené priznanie.
5. **Človeka nemožno dvakrát trestať za ten istý trestný čin.**
6. **Zakázané sú kruté a ponižujúce tresty.**
7. **Proti rozsudku súdu existujú opravné prostriedky.** Každý má právo na odškodnenie za nesprávne rozhodnutie.

5.5 Realizácia a aplikácia práva v spoločnosti

Informácie, ktoré ku nám o práve prichádzajú, môžu byť:

- *neformálne /jedna pani povedala/,*
- *poloformálne /v TV je beseda s odborníkmi/,*
- *formálne /právne predpisy/.*

Sociológovia rozlišujú viacero postojov k právu:

- ♦ **legalistický** /rešpektujem právo bez ohľadu na to, aké je, pretože je nástrojom poriadku a disciplíny v spoločnosti/,
- ♦ **úcta k právu** /rešpektujem právo, lebo vyjadruje hodnoty, ktoré sú aj mne blízke/,
- ♦ **konformný** /k právu sa správam tak, ako sa k nemu správa spoločenská skupina, ku ktorej patrí, s ktorou sa identifikujem, som od nej závislý/,
- ♦ **oportunistický** /ak sa mi to opláti, budem právo rešpektovať, ak je však výhodnejšie porušiť ho, urobím to/.

5.5.1 Pojmy advokát, právnik, hermeutika

Advokát je človek, ktorý obhajuje občana v trestnom konaní, zastupuje ho pred súdom, štátnymi orgánmi. V prípadoch stanovených zákonom výdavky spojené s advokátom platí za nás štát.

Komerční právnici sú naporúdzi v obchodných a podnikateľských veciach.

Právna hermeutika je veda nazvaná podľa boha Herma /posla Bohov/, a zaoberá sa výkladom právnych predpisov.

5.5.2 Uskutočňovanie práva v spoločenských vzťahoch

Právo upravuje vzťahy opakujúce sa, hromadne sa vyskytujúce, relatívne stabilné, kontinuálne, ktoré možno typizovať, teda vyjadriť ich ako abstraktný model. Ľudský vzťah, na ktorý pamätá právna norma, sa nazýva právnym vzťahom. Rozlišujeme **právnú povinnosť** /záväzok vyplývajúci z niečoho/ a **právnú zodpovednosť** /zodpovednosť za niečo/.

5.6 Uplatňovanie práva v občianskych a trestných veciach

V občianskych veciach sa uplatňuje **kontradiktórny systém** /lat. contradictio - protirečenie, odporovanie/. Jeho podstata spočíva v tom, že *sudca rozhodne, na čej strane je pravda, po tom, ako si vypočuje argumenty sporných strán založené na dôkazoch*, ktoré sú strany povinné samy predložiť. V občianskom konaní platí tzv. **prejednacia zásada** - dôkaznú povinnosť majú nielen súdy, ale aj účastníci konania.

V trestných veciach musí súd bez akýchkoľvek pochybností dokázať vinu obžalovaného. Orgány činné v trestnom konaní /prokurátor, vyšetrovateľ, vyhľadávací orgán/ postupujú tak, aby zistili skutočný stav veci a pri svojom rozhodovaní z neho vychádzajú. Trestné stíhanie pred súdom je možné len na základe obžaloby podanej prokurátorom. Trestné veci sa pred súdom prejednávajú **verejne**. Verejnosť môže byť vylúčená len v prípadoch ustanovených zákonom.

Trestné pojednávanie otvára štátny zástupca /prokurátor/ **čítaním obžaloby**. Advokát obžalovaného uplatňuje tvrdenia a dôkazy, ktoré žalobu vyvracajú. Vypovedajú svedkovia obžaloby aj obhajoby, uplatňujú sa ďalšie dôkazy /dokumenty, veci/ v prospech každej zo strán. Prokurátor konštatuje, do akej miery to všetko prispelo k dokázaniu viny, a vyslovuje sa za určitý rest. Posledné slovo má obhajca. Dôsledkom právoplatného rozhodnutia je aj to, že sa stáva **judikátom** /*ad acta* skončenou vecou/.

O tom, či určité konanie je, alebo nie je trestným činom, rozhoduje jeho spoločenská nebezpečnosť. Po júli 1990 je trestný čin jediným súdnotrestným deliktom. **Zákon o prečinoch** /proti-spoločenských konaniach s menším stupňom spoločenskej nebezpečnosti/ bol zrušený a o **priestupkoch** /konaniach, ktoré porušujú alebo ohrozujú záujem spoločnosti/ rozhodujú správne orgány /orgány štátnej správy a obce/.

Ak sa rozhodnutie stane právoplatným, možno ho napadnúť už len **mimoriadnymi opravnými prostriedkami**. Z právoplatného rozhodnutia vyplývajú pre stránky určité povinnosti, ktoré si musia do určeného času splniť. Ak sa to zdráhajú urobiť, súd musí ich plnenie vynútiť. Právoplatné rozhodnutie sa tak stáva tzv. *exekučným titulom*, t. j. základom pre vynútenie spomínaných povinností.

Priame donútenie spočíva v tom, že štátne orgány určitým spôsobom vynútenie splnenie povinnosti určenej vykonateľným rozhodnutím.

5.7 Náprava nezákonnosti v právnom štáte

5.7.1 Súlad právnych predpisov s ústavou štátu

Ústavné súdnictvo je vo svete bežnou formou kontroly ústavnosti /Nemecko, Rakúsko, Taliansko, Švajčiarsko/, hoci niekde jeho poslanie vykonáva najvyšší súd štátu /USA/ alebo niektorý orgán parlamentu.

Ústavný súd SR nepodáva výklad zákonov alebo iných všeobecne záväzných predpisov. Do jeho právomoci patrí len výklad ústavy a ústavných zákonov, ak je vec sporná. Ústavný súd SR *zakotvuje siedma hlava* našej ústavy ako súdny orgán kontroly ústavnosti. Jeho sídlo je v Košiciach. Rozhoduje o súlade:

- zákonov s ústavou, ústavnými zákonmi a ratifikovanými medzinárodnými zmluvami,
- nariadení vlády, všeobecne záväzných právnych predpisov ministerstiev a ostatných ústredných orgánov štátnej správy s ústavou a ratifikovanými medzinárodnými zmluvami,
- všeobecne záväzných nariadení s ústavou a ratifikovanými medzinárodnými zmluvami,
- všeobecne záväzných právnych predpisov miestnych orgánov štátnej správy a všeobecne záväzných nariadení orgánov územnej samosprávy s ústavou, ústavnými zákonmi a

ratifikovanými medzinárodnými zmluvami a so všeobecne záväznými predpismi ministerstiev a ostatných ústredných orgánov štátnej správy.

Ak ústavný súd konštatuje, že povedzme nariadenie vlády je v rozpore s ústavou, vysloví, že celý predpis /alebo jeho časť/ **stráca účinnosť**. Tento **nález** musí byť zverejnený v Zbierke zákonov. **Nariadenie nad'alej platí**, ale nesmie byť aplikované. Ak zákonodarný orgán do šiestich mesiacov od uverejnenia nálezu neuvedie toto nariadenie do súladu s ústavou, stráca aj platnosť.

Ústavný sud rozhoduje aj o súlade dojednaných medzinárodných zmlúv s ústavou alebo ústavným zákonom, o súlade referenda s ústavou, o kompetenčných sporoch ústredných orgánov a o sťažnostiach proti výsledku referenda.

Podat' ústavnú sťažnosť, t. j. iniciovať konanie pred ústavným súdom, môžu poslanci Národnej rady Slovenskej republiky - minimálne jedna pätina, prezident, vláda, generálny prokurátor alebo súd. Občan alebo organizácia ju môžu podať len vtedy, ak má ústavný súd rozhodovať o ich práve podľa čl. 127 Ústavy SR, čiže keď namietajú porušenie svojich základných práv a slobôd, alebo ľudských práv a základných slobôd vyplývajúcich z medzinárodnej zmluvy, ktorú Slovenská republika ratifikovala.

Návrh na začatie konania pred ústavným súdom sa nazýva **ústavná sťažnosť** a musí obsahovať:

- akej veci sa týka /aké práva a slobody boli porušené a akým konaním sa tak stalo/,
- kto ho podáva,
- akého rozhodnutia sa navrhovateľ domáha,
- odôvodnenie návrhu a navrhované dôkazy.

Návrh musí podpísať navrhovateľ alebo jeho zákonný zástupca a musí byť k nemu pripojené právoplatné rozhodnutie.

Predmetom kontroly ústavnosti je aj ochrana ústavou zaručených práv a slobôd občanov, ak došlo k ich porušeniu rozhodnutím štátnych orgánov. Ak by ľudské práva porušil svojím nezákonným rozhodnutím súd, ústavný súd sa bude vecou zaoberať len vtedy, ak ide o porušenie práva sťažovateľa uvedeného v Medzinárodnom pakte o občianskych a politických právach, a na toto porušenie upozornil vládu SR a Výbor pre ľudské práva zriadený pri OSN.

Proti rozhodnutiu Ústavného súdu SR nemožno podať opravný prostriedok.

5.7.2 Nezávislosť súdnictva

Znamená, že sudcovia sa pri rozhodovaní neriadia ničím iným, len právom a svojím svedomím (*funkčná nezávislosť*). Sudcovia majú navyše aj *osobnú či statusovú nezávislosť*: ich funkcia je trvalá, zosadiť ich možno len vo výnimočných prípadoch. Súčasťou statusovej nezávislosti je aj nepreložiteľnosť sudcu, na ktorú nadväzuje zásada, že nikoho nemožno odňať jeho zákonnému

sudcovi, t. j. sudcovi, ktorý je príslušný rozhodnúť konkrétnu vec.

Nezávislosť a nestrannosť rozhodovania sudcov zaručuje aj to, že *funkcia sudcu je nezlučiteľná s funkciami v iných štátnych orgánoch i v politických stranách*, prípadne nezlučiteľná s vykonávaním inej, najmä zárobkovej činnosti. Niektoré štáty však členstvo v politickej strane pokladajú za zlučiteľné s výkonom funkcie sudcu: politická príslušnosť sudcov najvyššieho súdu odlišná od politickej príslušnosti prezidenta tvorí súčasť dômyselného mechanizmu rovnováhy sudcovskej, zákonodarnej a výkonnej moci v systéme deľby moci.

Porada o hlasovaní senátu /ak prípad nerozhoduje samosudca/ sa koná za zatvorenými dverami.

5.7.3 Napadnuteľnosť rozhodnutí opravnými prostriedkami

Ak sa jedna strana rozhodnutím sudcu cíti poškodená, môže sa brániť opravnými prostriedkami, ktorými napadne rozhodnutie prvostupňového /okresného či obvodného/ súdu. **Opravné prostriedky** sú právne inštitúty, ktorými sa oprávnená osoba domáha, aby opravný súd preskúmal rozhodnutie /i konanie, ktoré mu predchádzalo/ a urobil nápravu. Riadnym opravným prostriedkom je **odvolanie**, mimoriadnymi opravnými prostriedkami sú **dovolanie**, **obnova konania** a v obmedzenej miere aj **sťažnosť pre porušenie zákona**. Lehota na podanie odvolania však plynie až odo dňa, keď bolo doručené písomné rozhodnutie. V trestných veciach je to 8, v občianskoprávných 15 dní.

Odvolanie podávame tomu orgánu, ktorý v našej veci rozhodol, zaoberať sa ním však bude vyššia inštancia, napríklad druhostupňový /krajský/ súd. Ešte aj v odvolacom konaní môžu účastníci navrhovať nové dôkazy. Odvolací súd môže napadnuté rozhodnutie potvrdiť, môže ho zmeniť vydaním vlastného rozhodnutia a napokon ho môže zrušiť a vec vrátiť prvostupňovému súdu na nové konanie a rozhodnutie. Proti právoplatnému rozhodnutiu sa môžeme brániť iba **mimoriadnymi opravnými prostriedkami**.

Ak sme rozhodnutím súdu utrpeli škodu, zodpovedá za ňu štát. So svojim nárokom na odškodnenie, prípadne so sťažnosťou, sa môžeme obrátiť na Ministerstvo spravodlivosti SR.

5.8 Sústava súdov SR

Poslaním súdov je nezávisle a nestranne riešiť konflikty medzi jednotlivými spoločenskými subjektmi a ochraňovať spoločnosť pred porušovateľmi práva. K týmto tradične vymedzeným úlohám súdov pribudli v posledných rokoch ďalšie, ktoré súvisia s povýšením súdov na ochrancov základných ľudských práv a slobôd. Napríklad špecializované správne senáty všeobecných súdov chránia občana pred rozhodnutiami štátnych orgánov, ktorými porušili jeho práva. Sústavu súdov SR tvoria:

- ◆ Najvyšší súd SR,
- ◆ krajské súdy,
- ◆ okresné súdy.

Do sústavy súdov patria aj **vyššie vojenské súdy a vojenské obvodné súdy**. Osobitné miesto, mimo tejto sústavy zaujíma **Ústavný súd SR**. *Sudcov vymenúva a odvoláva prezident republiky* na návrh Súdnej rady SR. Vymenúva ich bez časového obmedzenia.

Súdy rozhodujú v senátoch, ak zákon neustanoví, že vo veci rozhoduje jediný sudca.

5.9 Petičné právo (85/1990 Zb.) a sloboda zhromažďovania sa

Sloboda zhromažďovania sa je prejav kolektívizácie individuálneho prejavu; je to prejav rovnakého názoru skupiny neorganizovaných jednotlivcov, ktorí voľne kumulujú svoje individuálne postoje. Najpoužívanejšie vyjadrenia tejto slobody sú napr. manifestácie, štrajky, demonštrácie.

Z ústavnoprávneho hľadiska patrí **petičné právo** medzi základné práva a slobody upravené v druhej hlave Ústavy SR. Článok 27 zaručuje každému občanovi, aby sa sám alebo s inými obracal na štátne orgány a orgány územnej samosprávy so žiadosťami, návrhmi a sťažnosťami, týkajúcimi sa vecí verejného alebo iného spoločného záujmu.

Občan má právo riadne sa oboznámiť s obsahom petície, poznať meno, priezvisko a bydlisko toho, kto ju zostavil, a podpísať ju. Aby bol jeho podpis platný, musí uviesť svoje meno, priezvisko a bydlisko.

Štátny orgán, ktorému je petícia adresovaná, ju musí prijať, posúdiť jej obsah a do 30 dní písomne odpovedať tomu, kto zastupuje členov petičného výboru. V odpovedi má uviesť svoje stanovisko k obsahu petície a spôsobu jej vybavenia.

5.10 Štátna a spoločenská kontrola

Každý riadiaci orgán zodpovedá za stav zákonnosti v činnosti riadených orgánov, organizácií a pracovníkov. Niektoré orgány sú pritom oprávnené kontrolovať aj činnosť tých orgánov, organizácií či pracovníkov, ktoré im nie sú podriadené. Z tohto hľadiska sa orgány kontroly delia na:

1. **vnútornú kontrolu**, zameranú na podriadené subjekty,
2. **vonkajšiu kontrolu** zameranú na orgány, organizácie a pracovníkov, ktorí nie sú podriadení kontrolným orgánom. Uskutočňujú ju orgány štátnej kontroly. Súlad rozhodnutí orgánov štátnej správy zabezpečujú orgány súdnej kontroly, tzv. *správne senáty súdov*.

6. ĽUDSKÉ PRÁVA A OBČIANSTVO ČLOVEKA

6.1 Definovanie ľudských práv a občianstva človeka

Pod pojmom občianstvo človeka chápeme úplnú emancipáciu človeka v spoločnosti /vo vzťahu k iným ľuďom, štátu a inštitúciám/. Z právnického hľadiska ide o štátnu príslušnosť človeka.

Ľudské práva sú oprávnenia priznané jednotlivcovi, ktoré mu umožňujú plne využívať svoje schopnosti, inteligenciu, talent a znalosti na uspokojenie duchovných a iných túžob a cieľov. Treba si uvedomiť, že naša sloboda sa končí tam, kde sa začína sloboda iných. Tak to hlásala už *Deklarácia práv človeka a občana z roku 1789*.

V starovekom Grécku sa o ľudských právach ako subjektívnych nárokoch občana voči štátu ešte nehovorilo. Keď polis zanikla, politika a morálka sa oddelili, politika prestala byť nevyhnutnou realizáciou morálnych cieľov.

Pri definovaní ľudských práv vychádzame z toho, že **moc je legitímna, t. j. má nárok na uznanie a poslúchanie, keď rešpektuje ľudské práva a slobody**. Základom je presvedčenie, že cieľom politického združovania je dobro človeka, ktorému vytvorená moc má slúžiť. Takéto chápanie poslania štátu vychádza z predstavy zmluvy, kontraktu medzi spoločnosťou a štátom, teda z myšlienky moci založenej na zmluve. **Zmluvná koncepcia obsahuje štyri základné prvky:**

- racionalizmus,
- prirodzený stav,
- prirodzené právo,
- spoločenskú zmluvu.

Racionalizmus hovorí, že k nevyhnutnosti spolunažívať a nájsť základné zásady spolunažívania priviedol ľudí rozum, ktorý má každý človek, a ktorý dokáže umlčať egoizmus a predsudky.

Prirodzený stav je akási predstava o spolunažívaní ľudí v období pred vznikom štátu. Je to skôr hypotéza alebo retrospektívna fikcia, ktorá nám umožňuje pochopiť vzťah vládncich a ovládaných, resp. organizáciu legitímnej moci. Ľudia sú si rovní a slobodní, každý je sám sebe pánom, nikto nevykonáva moc nad inými. Základným znakom tohto prvku je však **neistota**.

Prirodzené právo je súhrn oprávnení vlastných ľudskej bytosti. Sú univerzálne, patria každému človeku.

Kresťanskí filozofi videli prameň práva v Bohu. Už v 5. stor. patristika upozornila na našu slobodu prijať, či neprijať Božiu vôľu, čiže na slobodu svedomia a autonómnosť morálky. Túto

myšlienku ďalej rozvinula **náboženská reformácia**.

Výsledkom náboženskej reformácie bola nielen náboženská sloboda, ale aj oddelenie náboženskej poslušnosti od politických povinností. John Locke v *Listoch o tolerancii* bránil slobodu svedomia a vyznania pre ňu samotnú. **Sloboda svedomia tvorí základný kameň filozofie ľudských práv**. Obsahuje v sebe hranicu radikálne vnútenú moci: moc nemá čo zasahovať do duchovného života.

Prvé dve veľké charty ľudských práv:

1. Charta nezávislosti /USA, 1776/

2. Deklarácia práv človeka a občana /Francúzsko, 1789/ - práva človeka vyhlásila za nescudziteľné a neodňateľné, nemali však reálny dosah ani právnu ochranu.

Spoločenská zmluva /kontrakt/ je založená na myšlienke, že od prirodzeného stavu k politickému možno prejsť iba dohodou, ktorú medzi sebou uzatvoria jednotlivci. Tí sa stávajú ovládanými a v zmluve sa zaväzujú rešpektovať príkazy politickej moci. Tým získajú právo na ochranu svojho života, slobody, vlastníctva. Novonastolená moc sa zaväzuje konať iba v rámci zmluvy a nárok na legitimitu má len potiaľ, pokiaľ tento rámec rešpektuje.

Špecifickosťou, originálnosťou zmluvnej teórie je práve vzájomnosť práv a povinností. Ak jedna strana neplní svoje záväzky, je svojich záväzkov zbavená aj druhá strana. Ak tí, ktorí sú pri moci, konajú despoticky, prekračujú svoje právomoci a vyžadujú rešpektovať svojvoľné poriadky, potom aj ovládaní sú zbavení poslušnosti a majú právo na odpor.

Symbolmi spoločenskej zmluvy sú ústava a ústavné zákony. Občania majú právo postaviť sa na odpor proti každému, kto by odstraňoval demokratický poriadok základných ľudských práv a slobôd uvedených v tejto ústave, ak činnosť ústavných orgánov a účinné použitie zákonných prostriedkov sú znemožnené.

6.2 Prirodzené právo, ľudské a občianske práva a slobody

Od momentu, keď sa prirodzené práva prameniace z rozumu stali obsahom záväzných dokumentov, hovoríme o nich ako o ľudských právach. Prirodzené práva sú večné a nemenné, ľudské práva tvoria istý ich výber, ktorý sa stal obsahom medzinárodných dohôd. Tvoria neodmysliteľnú súčasť dôstojného ľudského života, sú neodňateľné a nescudziteľné, patria všetkým ľuďom.

O právach môžeme hovoriť len vtedy, ak:

- x je jasný ich adresát /subjekt, ktorý ich môže uplatniť/,
- x právo má jasný obsah /je jasný jeho predmet/,
- x existuje sankcia za porušenie práva,

x je organizovaná sila, ktorá je schopná sankciu vynútiť.

Ľudské práva sú obsahom medzinárodných dohôd, ktoré získavajú platnosť tým, že ich ratifikuje potrebný počet štátov. Keď štát prijme istý katalóg ľudských práv do svojej ústavy a zákonov, stávajú sa z **Ľudských práv občianske práva a základné slobody**.

6.3 Štruktúra Ľudských práv a ich generácie

Ľudské a občianske práva sa členia na:

1. osobné práva a slobody,
2. politické práva a slobody,
3. sociálno-ekonomické a sociálne práva.

Keďže ich medzinárodné spoločenstvo akceptovalo a začleňovalo do medzinárodných dokumentov len postupne, **hovoríme o troch generáciách Ľudských práv**.

6.3.1 Prvá generácia Ľudských práv a základných slobôd /prirodzené práva/

Rodila sa spolu s buržoáziou. Sú to slobody, ktoré vyžadujeme od štátu. *Ide predovšetkým o osobné práva - právo na život, nedotknuteľnosť osoby a jej súkromia, právo na zachovanie ľudskej dôstojnosti, osobnej cti, dobrej povesti a právo na ochranu mena, právo vlastniť majetok a právo nedotknuteľnosti obydlia, listové tajomstvo, tajomstvo dopravovaných správ a iných písomností, ochrana osobných údajov; právo na slobodu myslenia, svedomia, náboženského vyznania a presvedčenia.*

6.3.1.1 Politické práva prvej generácie = občianske slobody

Politické práva smerujú k vytvoreniu politickej rovnosti občanov v spoločnosti. Prejavujú sa v oblasti občianstva, právach menších a ekologických právach.

Sloboda prejavu, právo na informácie, právo na vyjadrovanie svojich názorov slovom, písmom, tlačou, obrazom alebo iným spôsobom; právo slobodne vyhľadávať, prijímať a rozširovať idey a informácie bez ohľadu na hranice štátu; petičné právo, právo pokojne sa zhromažďovať, slobodne sa združovať, zúčastňovať sa na správe verejných vecí; sloboda osobnosti.

Občianske slobody sú realizáciou prirodzených práv človeka na základe jeho osobnej slobody a rovnosti jednotlivcov v spoločnosti. K politickým právam patrí v niektorých krajinách /USA/ aj *právo na porotný súd*.

A) Vysvetlenie niektorých politických práv a občianskych slobôd

Sloboda prejavu /myslenia/

Je to hodnotenie reality a jej porovnávanie s vlastnými záujmami. Ovplyvňujú ju napr. prístup k informáciám, individuálne schopnosti, hodnotová orientácia človeka. Nie každá občan chce využiť slobodu prejavu; *mnohým stačí len vedomie, že môžu slobodne myslieť*. Túto slobodu možno obmedziť, ak ide o *opatrenia nevyhnutné na ochranu práv a slobôd iných ľudí*, bezpečnosti štátu, verejného poriadku apod. - zamedzenie prístupu k informáciám o národnej obrane, zahraničnej politike, osobných a medicínskych údajoch. Ide o tzv. **privilegované informácie**. Podobne je to aj so **zákazom obscénosti** /zobrazovanie sexu a nahoty urážlivým, oplzlým spôsobom, ktorý vybočuje z uznávaných kritérií slušnosti/ či **difamácie** /potupenie, pohanenie, ohováranie, podávanie informácií, ktoré sú nepravdivé, a pritom môžu vážne poškodiť spoločenskú povesť/. Rovnako je zakázané šíriť napr. poplašné správy, nabádať k rasovým, etnickým a iným nepokojom, vyzávať k štátnemu prevratu, propagovať vojnu. **Sloboda prejavu nesmie narušovať súkromie iného človeka.**

Sloboda združovania sa

Združenia, ktoré občania zakladajú, *nesmú mať protiústavný charakter*. Nepripustná je existencia teroristických, zločineckých, extrémne radikálnych združení. Rôzne krajiny riešia tieto problémy rozdielne.

Voľné združenie má jednoduchú štruktúru, je zamerané len na 1 kolektívny problém, po vyriešení ktorého zanikne. Môže ísť napr. o združenie zamerané na prijatie zákona, odvolanie štátneho funkcionára, oslobodenie väzňa apod.

Mierové organizácie majú tiež jednoduchú štruktúru, ale dlhšie trvanie ako voľné združenia.

Cirkvi majú rozmanitú štruktúru, pretože inak sú organizovaní kňazi a inak veriaci. Nepripúšťajú organizáciu občana v podobných združeniach /katolík nemôže byť zároveň aj budhista/.

Politické strany - pomocou nich sa občania usilujú vytvoriť program pre vývoj spoločnosti, pripraviť vlastnú politickú elitu a dosadiť ju do štátnej správy. Nepripúšťajú organizáciu občana v podobných združeniach /člen SNS nemôže byť zároveň členom SMK/.

Sloboda osobnosti

Akceptovanie princípu individualizmu /jedinečnosti človeka v spoločnosti/. Ide o:

- a) *právo na súkromie* - v odlišných funkciách sa odlišne chápe,
- b) *sloboda rozvoja osobnosti* - šanca získať informácie, vzdelanie a právnu povinnosť rodičov podieľať sa na výchove svojich detí.

Právo na porotný súd

Je občianske posudzovanie obvinenia voči občanovi - na súde je porota zložená z laikov v oblasti súdnictva, ktorá posudzuje obvinenie. Je to istá forma občianskej ochrany občana, no negarantuje spravodlivosť.

Právo na osobnú dôstojnosť

Znamená *právo na právnu rovnosť, rovnaké zaobchádzanie, spravodlivý trest, súkromie a individuálny prejav, právo byť oslobodený od nespravodlivého trestu, príp. aj právo byť oslobodený od neľudského trestu /krádež = odseknutie ruky/. V niektorých krajinách sem patrí aj trest smrti, a preto bol na Slovensku zrušený. Niekdy sa tento trest chápe ako pomsta štátu, ktorá zločin nerieši a prípadný justičný omyl už nemožno napraviť.*

Cenzúra tlače

Vydávanie tlače nepodlieha povolovaciemu konaniu. Slobodná tlač je základom pluralitnej spoločnosti, no môže sa dostať do konfliktu s inými právami občanov.

B) Problém občianstva a použitie občianskych práv prislúchajúcich občianstvu

Problém občianstva má dve podoby - *získanie a ukončenie občianstva*. Možno ho získať narodením sa v danom štáte alebo prisťahovaním a následnou naturalizáciou. Občianstva sa možno zriecť, ale nemožno ho nikomu odňať. V súčasnosti je možné paralelné občianstvo toho istého človeka vo viacerých štátoch /Izrael/.

Použitie občianskych práv

Občianstvo dáva *právo voliť a byť volený v danom štáte*. Využívať všetky občianske práva znamená aktívne sa podieľať na politickom živote krajiny. *Sloboda prejavu a zhromažďovania je chápaná ako absolútna sloboda /nemožno to tvrdiť o slobode združovania sa/.*

Politická participácia občana

Štát musí občanovi umožniť podieľať sa na tvorbe politiky a občan musí toto právo nejakou formou využiť. Základom účasti občana na tvorbe politiky je garantovanie občianskych slobôd, priamou formou je volebná aktivita a permanentnou je komunikácia s orgánmi samosprávy. *Participácia na politike:*

- a) **priama forma** - voľby, referendum, účasť v štátnych funkciách,
- b) **sprostredkovaná forma** - podpora politických strán /vrátane členstva/, nátlakových skupín apod

Sekundárny analfabetizmus más - odmietanie účasti na politike a nezáujem o politický život. Nejde iba o nevzdelané vrstvy obyvateľstva, ale aj časť vzdelaných odborníkov. Príčiny - nízky stupeň vzdelania, sklamanie z politiky, zložitost' a nezrozumiteľnosť politického vývoja apod.

C) Limitovanie a diskriminácia občianstva

Občianstvo sa limituje pri získavaní a využívaní. Pre **politikov** platí, že počas funkčného obdobia sa na nich v plnom rozsahu nevzťahujú ekonomické občianske práva /nemôžu podnikat' a stav ich majetku nie je súkromnou vecou, ale podlieha zverejneniu a kontrole parlamentu/.

Diskriminácia občianstva:

- a) **de iure** - ak obmedzenia majú oficiálny charakter /vekové obmedzenie pre voľby do zákonodarných orgánov/,
- b) **de facto** - založená na konzervatívnych tradíciách evokujúcich 19. storočie = platí názor, požiadavky, rozhodnutie väčšiny. Menšina má rovnaké práva, ale rovnaké šance nemá /napr. vylúčená rovnosť náboženstiev vo Veľkej Británii/.

6.3.2 Druhá generácia ľudských práv

Je výsledkom socialistickej filozofie, ktorú podnietila bieda proletariátu. Jej základom je presvedčenie, že pre tých, ktorí nemajú ani životné minimum, a aby prežili, sú nútení v ponižujúcich podmienkach predávať svoju pracovnú silu, sú ostatné - buržoázne slobody zbytočné.

V našej ústave sú ľudské práva druhej generácie, čiže **hospodárske, sociálne a kultúrne práva**, obsiahnuté v piatom oddiele.

Medzi hospodárske a sociálne práva patrí aj *zvýšená ochrana zdravia pri práci a osobitné pracovné podmienky* pre ženy, mladistvých a zdravotne postihnuté osoby.

Patrí sem aj *právo na vzdelanie*.

Ekonomické práva

V nich je najvýznamnejšie prejavená individualizácia občianskych práv. Ich využívanie rozdeľuje ľudí na skupiny *podľa miery a intenzity ich využívania*, lebo nie je možné, aby ich občania využívali rovnakou formou. Existujú tri konfliktné vzťahy:

- a) **právo** vlastniť majetok - deklaruje ho ústava každému občanovi,
- b) **príležitosť** = realizácia práva vlastniť majetok; závisí od príležitostí, aké má jednotlivec na získanie majetku /dedenie, pridelenie majetku/,
- c) **privilégium** = uzákonenie dedičských práv; nepripúšťa sa možnosť vyvlastnenia majetku bez náhrady /okrem podvodu/.

6.3.3 Tretia generácia ľudských práv

Patrí sem *právo na mier, na ochranu životného prostredia, právo na prírodné zdroje, právo národov na sebaurčenie, ochrana národnostných menšín, harmonický vývoj kultúr.*

Je to generácia ľudských práv založená na solidarite. Ich realizácia je nemysliteľná bez spolupráce štátov, organizácií či skupín. Je to istý ideál, o presadenie ktorého ešte len bojujeme.

A) Politické práva menšín

Práva menšín sú *skupinové práva časti obyvateľstva, ktorá tvorí konzistentnú skupinu a určitými znakmi /etnickými, rasovými/ sa odlišuje od väčšiny.* Politicky sú rovnocenní s ostatným obyvateľstvom a nemožno ich prenasledovať alebo diskriminovať za ich špecifické znaky. Sú to najcitlivejšie práva. Spôsob ich uplatnenia: **jednoduchá sebarealizácia menšiny, kultúrna alebo politická autonómia.** Politická autonómia je úplne vylúčená v USA, Francúzsku, Nemecku, Veľkej Británii Španielsku a Švédsku.

Úplná rovnosť náboženstiev je vylúčená vo Veľkej Británii, pretože monarcha môže byť len príslušník anglikánskej cirkvi.

Do práv menšín patria aj tzv. *skupinové práva* - práva handicapovaných občanov /invalidov/ práva žien /občianske práva získali ako posledné/, detí a mládeže.

Politické práva sa uplatňujú dvomi spôsobmi - *pasívne* /poskytnutá šanca na sebarealizáciu/ a *aktívne* /menšiny sa chránia tvorbou zákonov/.

Politické menšiny sú porazené strany /opozícia/. Víťazné strany nesmú prenasledovať príslušníkov a prívržencov týchto strán. Opozícia musí mať šancu stať sa väčšinou.

B) Ekologické práva

Patrí sem najmä *právo na vhodné životné prostredie.* Hlavný vplyv na ekologické prostredie má výrobná činnosť človeka. Patria medzi najmladšie práva.

C) Občianska kultúra

Je súbor hodnôt, akými sa riadi politický systém občianskej spoločnosti. **Hlavnými hodnotami občianskej spoločnosti sú občianske slobody a pluralitná demokracia.** V občianskej kultúre sa v zásade formujú dva protichodné postoje - **konzervatívny a radikálny.**

Hlavným fenoménom politickej kultúry je dôvera; občianskej kultúry dôvera v občianske slobody a v to, že ich režim bude dodržiavať. *Etická dôvera* je viera v to, že systém je morálne správny.

Pocit občianskej solidarity má vnútrospoločenský, ale aj globálny /všeľudský/ rozmer. Prejavuje sa v schopnosti jednotlivca vnímať postavenie iných občanov, ktorí žijú horšie ako on. Vyúsťuje do požiadaviek voči štátu, aby niečo urobil v prospech občanov. Občan je, samozrejme, ochotný aj sám

prispiet' organizovaniu podporných akcií na zlepšenie postavenia týchto občanov.

Hierarchizácia občianskych hodnôt v jednotlivých typoch krajín:

- ✓ **ekonomický silné krajiny** = viera v individuálny úspech,
- ✓ **veľmoci** = medzinárodná občianska solidarita,
- ✓ **malé krajiny** = pocit národnej spolupatričnosti.

Občianska kultúra sa rozvíja aj striedaním generácií. Príchod novej generácie vždy znamená prehodnocovanie uznávaných hodnôt.

6.4 Ochrana ľudských práv

Ochranu ľudských práv zabezpečujú **vnútroštátne a medzinárodné prostriedky**.

Vnútroštátne prostriedky sú kontrolné mechanizmy politickej moci, nezávislé súdnictvo, výchova a vzdelávanie v oblasti ľudských práv apod. Vo vyše päťdesiatich štátoch sveta pôsobí ako ochranca ľudských práv aj ombudsman. Nepodlieha vláde, ale parlamentu, ktorému pripravuje ročné správy o svojej činnosti.

U nás sa na ochrane základných ľudských práv a slobôd podieľa **verejný ochranca práv**. Volí ho Národná rada SR na obdobie 5 rokov. Môže ním byť občan SR, ktorý dosiahol vek 35 rokov a nie je členom politickej strany ani politického hnutia.

Medzinárodný štandard ľudských práv /úroveň ich ochrany/ určujú tie základné ľudské práva a slobody, ktoré sú obsiahnuté v univerzálnych medzinárodných dokumentoch i v medzinárodných dokumentoch regionálneho charakteru.

K regionálnemu /Americká konvencia, Africká charta/ alebo medzinárodnému systému ochrany ľudských práv sa môže jednotlivec uchýliť až vtedy, keď vyčerpá všetky vnútroštátne možnosti ochrany ľudských práv.

6.4.1 Vývoj ochrany ľudských práv

Prvé pokusy o internacionalizáciu ľudských práv sa urobili už na pôde bývalej Spoločnosti národov. Pred druhou svetovou vojnou sa však ľudské práva nepokladali za plnoprávny predmet medzinárodnej politiky. To, ako sa štáty správali k svojim vlastným občanom, bolo ich vecou, výkonom výsostnej, suverénnej moci štátu.

Prijatie Štatútu medzinárodného vojenského tribunálu /1945/ bolo vyjadrením myšlienky medzinárodnej ochrany ľudských práv.

Organizácia Spojených Národov

Charta OSN /1945/ uviedla, že hlavným záujmom novej medzinárodnej organizácie sú ľudské práva. **Komisia pre ľudské práva /1946/** vypracovala **Medzinárodnú chartu ľudských práv**, ktorá sa stala medzinárodným štandardom ľudských práv. Jej prvú časť tvorí **Všeobecná deklarácia ľudských práv**, ktorú v decembri 1948 prijalo Valné zhromaždenie za súhlasu všetkých členov OSN. Táto deklarácia bola najvýznamnejším spomedzi povojnových medzinárodných dokumentov. Obsahuje 30 článkov. Nebola však záväzným medzinárodným dokumentom, lebo štátom nestanovila právne záväzky. Inšpirovala mnohé medzinárodné zmluvy a bola základom pre ich vypracovanie.

Európa

Posolstvo Európanom /máj 1948/ - rozhodnutie 16 európskych štátov na kongrese v Haagu vytvoriť zjednotenú Európu so slobodným pohybom osôb, myšlienok, tovaru.

Rada Európy zakotvuje myšlienku európskeho zjednotenia, zámer chrániť ideály a zásady, ktoré sú spoločným kultúrnym dedičstvom európskych národov, podporuje hospodársky a sociálny pokrok a zabezpečuje ďalšie rozvíjanie ľudských práv. Podmienkou prijatia do Rady Európy je preukázať splnenie požiadaviek obsiahnutých v tomto štatúte. Každý členský štát musí prijať zásadu právneho štátu a princíp, podľa ktorého všetky osoby podliehajúce jeho jurisdikcii /súdnej moci/ požívajú ľudské práva a slobody.

Európsky dohovor o ľudských právach /Rím 1950/ podpísalo 10 štátov. Spolu s 11 protokolmi a **Európskou sociálnou chartou** tvorí **Európsku chartu ľudských práv**. Dohovor vyjadruje európsky štandard ľudských práv a stal sa najprepracovanejšou zmluvou o ľudských právach na svete.

- **Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach /1966/, Medzinárodný pakt o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach /1966/** - oba do platnosti vstúpili v roku 1976 po tom, ako ich ratifikovalo 35 štátov.
- **Európsky dohovor o ľudských právach** - do platnosti vstúpil v roku 1985; odporúča zrušenie trestu smrti

Medzinárodné pakty sú už zmluvami, ktorých ratifikáciou sa členské štáty oficiálne zaviazali rešpektovať ľudské práva. Práva, ktoré obsahujú, štáty garantujú svojimi vnútroštátnymi zákonmi. Podrobnejšie definujú práva vyhlásené vo Všeobecnej deklarácii ľudských práv, obsahujú aj ďalšie práva. Každý dohovor navyše upravuje postupy, pomocou ktorých môžu príslušné orgány OSN - **Výbor pre ľudské práva** a **Hospodárska a sociálna rada** - kontrolovať, či členské štáty aplikujú chránené práva. Tieto postupy sa uplatňujú voči štátom, ktoré s nimi vyjadrili súhlas, a teda

pristúpili k tzv. **Opčnému protokolu**.

V podobe politických záväzkov európske štáty vyjadrili spoločnú vôľu vyvarovať sa porušovania ľudských práv v dokumente **Konferencia o bezpečnosti a spolupráci v Európe, Záverečný akt Helsinki 1975**. Týka sa hlavne humanitárnych otázok, ktorých sa týkajú aj konferencie v *Belehrade /1977, 1978/, Madride /1983/* a vo *Viedni /1989/*.

Schôdzky týkajúce sa problematiky ľudských práv sa uskutočnili v Paríži /1989/, Kodani /1990/ a v Moskve /1991/.

Helsinské výbory sú zhromaždenia vytvárané na uplatňovanie a ochranu ľudských práv a základných slobôd na úrovni medzinárodného štandardu.

Slovensko

V ČSSR hnutie za ľudské práva reprezentovala Charta 77. V roku 1990 vzniklo v Prahe Helsinské občianske zhromaždenie s orgánmi aj na Slovensku.

Listina základných práv a slobôd bola prijatá Federálnym zhromaždením ČSFR v januári 1991 ako ústavný zákon č. 23. Bola začlenená aj do ústavy SR.

Charta informácií mládeže bola prijatá IV. valným zhromaždením Európskej asociácie informačných a poradenských služieb mládeže, ktoré sa konalo v decembri 1993 v Bratislave.

6.4.2 Systém ochrany ľudských práv

Môžeme hovoriť o *medzinárodnom, regionálnom a kváziregionálnom systéme ochrany*.

Medzinárodný /univerzálny/ systém ochrany ľudských práv

Základným orgánom OSN, ktorý je kompetentný posudzovať uskutočňovanie ľudských práv v jednotlivých štátoch, je **Výbor OSN pre ľudské práva**. Postupovať však môže len voči štátom, ktoré podpísali nielen *Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach*, ale osobitne ratifikovali aj *Opčný protokol*. Tento protokol priznáva jednotlivcom - občanom krajín, ktoré ho podpísali, právo podávať sťažnosť na porušenie ich práv a slobôd Výboru pre ľudské práva. Výbor eviduje a preskúmava aj správy a oznámenia štátov o porušení ľudských práv iným štátom, ktorý je zmluvnou stranou Paktu a pristúpil k Protokolu /tzv. medzištátne sťažnosti/. Výbor pre ľudské práva nehodnotí správanie jednotlivých štátov.

V oblasti ekonomických a sociálnych práv vykonáva osobitnú kontrolu **Medzinárodná organizácia práce**, založená v roku 1919. Podporovanie kultúrnych práv je predmetom záujmu medzinárodnej obdobnej organizácie **UNESCO**.

Ďalším prvkom kontrolného systému sú mimovládne medzinárodné organizácie, ako je napr. *Amnesty International, Medzinárodná liga pre ľudské práva*.

Európsky systém ochrany ľudských práv

Každá osoba alebo skupina osôb /organizácia/, ktorá sa nazdáva, že štát porušil jej práva priznané Európskym dohovorom /musí to byť zmluvný štát/, môže podať sťažnosť generálnemu tajomníkovi Rady Európy. Podmienkou je, aby od vnútroštátneho rozhodnutia neuplynula lehota dlhšia ako šesť mesiacov. Predmetom sťažnosti môže byť porušenie práva na súdnu ochranu v občianskych veciach, práva na obhajcu v trestných veciach.

Dodatkový protokol č. 11 k Európskemu dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd /podpísaný 11. mája 1994/ - cieľom je prispôbiť terajší mechanizmus sporov v oblasti ľudských práv meniacich sa podmienkam Rady Európy. Keď Dodatkový protokol č. 11 vstúpi do platnosti, Európska komisia zanikne a jej funkcie preberú výbory Európskeho súdu pre ľudské práva.

Tento dodatok zakotvuje povinnú jurisdikciu **Európskeho súdu pre ľudské práva**. Podľa pôvodného dohovoru to platilo len pre štáty, ktoré urobili osobitné vyhlásenie. Ďalšou zmenou je to, že zainteresované subjekty majú priamy prístup k súdu a už nie je potrebné obligatórne konanie pred Európskou komisiou ako doteraz.

Európska únia

Európske spoločenstvo /od r. 1967, v roku 1993 premenované na EU/ prezentuje **Európsky parlament**, ktorý sa síce prihlásil k Európskemu dohovoru, ale nepristúpil k nemu. Pod kontrolou Európskeho parlamentu pracuje **Európska komisia, ktorá má administratívnu a výkonnú právomoc**. Ministri členských štátov tvoria **Radu ministrov**. Základnú politickú orientáciu formuluje a aktuálne medzinárodné problémy prejednáva Európska rada. Spory vznikajúce zo vzťahov upravených právnym poriadkom EU rieši **Súd spravodlivosti v Luxemburgu**. Ďalšími orgánmi sú **Súd pre financie** a **Európska hospodárska a sociálna rada**. Hlavným súdnym orgánom na ochranu základných ľudských práv a slobôd pre občanov EU je **Európsky súdny dvor**. Porovnáva a hodnotí ústavné princípy jednotlivých členských štátov, ktoré sa vzťahujú na konkrétny prípad. Súdny dvor nepriamo dozerá na dodržiavanie ľudských práv v rámci Európskej únie.

Popri európskom existujú aj ďalšie regionálne systémy ochrany ľudských práv:

- ◆ americký /Americký dohovor o ľudských právach, Costa Rica 1969/,
- ◆ africký /Africká charta ľudských práv a národov, Nairobi 1981/,
- ◆ arabský.

Takmer nijaké regionálne organizácie nie sú v Ázii ani na Strednom východe.